

GELİŞİM GERİLİĞİ OLAN ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN SOSYO-EKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Yrd. Doç. Dr. Atilla Cavkaytar*

Yrd. Doç. Dr. Sema Batu**

Yrd. Doç. Dr. Oya Beklan Çetin***

ÖZET

Gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerinin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri gelecekteki hizmetlerin planlanmasına önemli bilgiler sağlar. Bu çalışmanın amacı, ailelerin sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin ve farklılıklarının kurumlara göre dağılımını betimlemektir. Veriler, Eskişehir merkezdeki üç resmi özel eğitim kurumundaki 143 aileye uygulanan görüşmeli anket yoluyla toplanmıştır. Sonuçlar, kurumlara göre ailelerin hanede yaşayan kişi sayılarına, hane gelirine, anne-babaların eğitim yıllarına ve hane tiplerine göre anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bu farklılıkların ise üniversite birimindeki ailelerin lehine olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gelişim geriliği, aile, demografik özellikler

Abstract

Information about socio-economic and demographic characteristics of families of children with developmental retardation provides important information for the future service planning. The aim of this study is to describe the distribution of the correlations and differences of the families between the centers in terms of socio-economic and demographic characteristics. The data were gathered by survey applied to 143 parents in three public special education centers, in Eskişehir city center. The results indicated that there were significant differences among the families in centers with respect to number of family members, family income, parents' educational levels and family types. These differences were observed in favor of the families in the university unit.

Key Words: Developmental Disability, Family, Demographic Characteristics.

* Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

** Anadolu Üniversitesi, Engelliler Araştırma Enstitüsü

*** Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Bu makale Anadolu Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenen “Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Aile Özelliklerinin ve Yaşadıklarının Betimlenmesi” (2004) projesinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Proje Ekibi: Proje yürütücüsü: Yrd. Doç. Dr. Atilla Cavkaytar; Araştırmacılar: Yrd. Doç. Dr. Sema Batu, Prof. Dr. Bilhan Kartal, Yrd. Doç. Dr. Oya Beklan Çetin, Araş. Gör. Fuat Güllüpinar.

1. GİRİŞ

“Zeka geriliği ya da zihin özü gelişimsel yetersizliğin bir türüdür. Son yıllarda gelişimsel yetersizlik kavramı zeka geriliği olan bireyleri ifade etmede kullanılmaktadır” (Eripek, 2005, s. 31). Gelişimsel yetersizlik kavramı aynı zamanda gelişim geriliği ya da zeka geriliği ifadelerinin yerine de kullanılmaktadır. Çünkü gelişim geriliği olan çocukların önemli bir bölümünü genellikle zihin özürlü bireyler oluşturmaktadır.

Öğrenim çağındaki çocukların önemli bir bölümünü özel eğitim gerektiren çocuklar oluşturmaktadır. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırması (Başbakanlık, 2003) sonuçlarına göre ülkemizde nüfusun %12.29'unu özürlüler oluşturmaktadır. Türkiye nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 67.803.927'dir (DİE, 2006). Türkiye Özürlüler Araştırması (2003) raporuna göre Türkiye nüfusunun, 8.431.937'sini özürlüler oluşturmaktadır. Bunların %13.45'i kadın, %11.10'u ise erkektir. Özürlülerin %77.81'i işgücüne dahil olmayan nüfusu oluşturmaktadır (Başbakanlık, 2003). Milli Eğitim Bakanlığı 2004-2005 yılı verilerine göre, özel ve resmi özel eğitim okullarında 76.237 öğrenci özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktayken, resmi ve özel rehabilitasyon merkezlerinde 34.099 olmak üzere toplam 110.336 çocuk özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır (MEB, 2006). DİE (2002) verilerine göre, Eskişehir'de tüm yaş gruplarında toplam 1778 gelişim geriliği olan birey olduğu; 0-18 yaş grubunda ise 275'i erkek, 207'si kız olmak üzere 482 gelişim geriliği olan çocuk olduğu belirtilmektedir.

Var olan sistem içerisinde gelişim geriliği olan çocukların eğitimleri, zihin özürlülere ve/veya otistik bireylere hizmet sunan kurumlarda gerçekleştirilmektedir. Gelişim geriliği olan çocukların eğitimleri, normal okullardaki normal sınıflarda yaşlılarıyla birlikte, normal okullar bünyesinde açılan özel sınıflarda ya da aynı özür gruplarından çocukların bir arada eğitim aldıkları ayrı okullarda sürdürülmektedir (MEB, 2000). Bunların yanı sıra, üniversitelerin eğitim ve araştırma birimleri ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı rehabilitasyon merkezlerinde de gelişimsel geriliği olan çocuklara özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır.

Gelişim geriliği olan çocuklara özel eğitim hizmetleri, resmi kurumlar boyutunda; eğitim uygulama okullarında, ilköğretim okulu ve mesleki eğitim merkezlerinde, üniversitelerin eğitim ve araştırma birimlerinde sunulabilmektedir. Eğitim uygulama okulları genel eğitim programlarından yararlanamayan okul öncesi ve zorunlu ilköğretim çağındaki, ağır düzeyde zihinsel öğrenme yetersizliği olan çocukların eğitim aldıkları özel eğitim kurumlarıdır. İlköğretim okulları, orta düzeyde zihinsel öğrenme yetersizliği olan ilköğretim çağı çocukları için açılan gündüzlü eğitim kurumlarıdır. Mesleki eğitim merkezleri ise, ilköğretimlerini tamamlayan 20 yaşından gün almamış, orta düzeyde zihinsel yetersizliği olanlar veya ilköğretimlerini tamamlayıp genel ve mesleki orta öğretim programlarına devam edemeyecek özel eğitim gerektiren bireylere yönelik açılan gündüzlü özel eğitim kurumlarıdır. Üniversiteler kurumlar ise, ağır ve orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde özel eğitim hizmetleri veren kurumlardır (MEB, 2000).

Gelişim geriliği olan çocukların ve ailelerinin sorunlarının çözümü ile eğitim sürecine katılmalarına ilişkin etkinliklerin planlanmasında ve yürütülmesinde ailenin etkin katılımının sağlanmasının önemi, 573 sayılı özel eğitim yasasında da vurgulanmaktadır. Özel eğitim yasasında, özel eğitimin temel ilkeleri başlığı altında "özel eğitim hizmetleri, özel eğitim gerektiren bireyleri sosyal ve fiziksel çevrelerinden mümkün olduğu kadar ayırmadan planlanır ve yürütülür" biçiminde ifade edilmektedir. Böyle bir ilkenin gerçekleştirilmesi ise, ailelerin çocuklarının eğitimlerine her tür ve düzeyde katılımlarıyla mümkün olabilecektir. Nitekim aynı yasanın 11. maddesinde; farklı konu ve sürelerde özel eğitim gerektiren bireyler için temel yaşam becerileri geliştirmede ailelerin ve yakın çevrelerinin aktif rol almaları gereğine dikkat çekilmektedir.

Ailelerin çocuklarının bir çok gereksinimini karşılama da etkin katılımcı olabilmelerini ve karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma kapasitelerini, ailenin büyüklüğü ve kültürel yapısı, anne-babaların kişilik özellikleri, eşlerin birbirlerine ne ölçüde yakın ve destek oldukları, anne-babaların evlilik uyumları, dini inanışları, yakın çevrenin ve toplumun özellikleri, aile bireylerinin sosyo-ekonomik düzeyleri, sağlık, kişisel özellikler, çocuk ihmali ve istismarı ve yoksulluk gibi değişkenlerin yanı sıra, çocuğun cinsiyeti, özrü'nün türü ve derecesi gibi etmenler etkilemektedir (Gargiulo, 1985; Hallahan ve Kaufmann 1997; Kurt, 2001; Sucuoğlu, 1997). Aile özellikleri, aile üyelerinin birbirleriyle ve başkalarıyla olan etkileşimlerini tanımlamaya yardım eder. Aile işlevlerini iyi duruma getirmek için aile özelliklerinin çok iyi betimlenmesine gereksinim vardır. Aile özelliklerinin, ailenin uyum sürecini ve aile tepkilerini önemli derecede etkilediği, bu durumun da ailenin eğitime katılımında etkili olduğu bilinmektedir. Ailedeki çocuk sayısı, evlilik bağları, ayrı yaşama, boşanma, birlikte yaşama, anne-babaların çocuğa ilgisini ve

dikkatini etkileyecektir (Turnbull, Barber, Kerns ve Behr, 1995). Ailelerin öze uyum sürecinde geçtikleri aşamalarda yaşadıklarının onların kültürel, etnik özellikleriyle bağlantılarının neler olduğu konusundaki araştırma gereksinimleri de devam etmektedir (Ferguson, 2002).

Türkiye’de yapılan araştırmalarda gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin bazı demografik özellikleri ile araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Sucuoğlu (1991), anne babaların özel eğitim okullarını algılama biçimleri konulu araştırmasında, anne babanın mesleğinin okulla iletişimi etkilediği, katılım, yarar ve memnuniyet boyutlarında farklılık olduğu sonucuna varmıştır. Öner ve Sucuoğlu (1994) anne babaların eğitim düzeylerinin çocuk istismarında etkili değişken olduğunu belirtmektedir. Yine çocuk istismarı çalışmalarında çocuğun cinsiyeti, ailenin büyüklüğü, anne-babanın eğitim düzeyi istismarı etkileyen değişkenler olarak kabul edilmiştir. Bilir, Arı, Dönmez ve Güneysu (1991) tarafından yapılan çalışmada da ailedeki çocuk sayısının istismar ile ilişkili olduğu, çocuk sayısı arttıkça anne babaların çocuklarını istismar etme oranının da arttığı gözlenmiştir. Sucuoğlu, Küçükler ve Kanık (1994) tarafından yapılan çalışmada annelerin eğitime katılımlarının eğitim düzeyleri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Görüldüğü gibi anne babaların bazı demografik özellikleri eğitime katılım, çocuk istismarı, okulu algılama gibi konularda önemli değişkenlerdendir. Ancak, bu çalışmalarda sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerin birbirleriyle olan ilişkilerinin ayrıntılı olarak incelenmediği görülmüştür. Bu gereksinimden yola çıkılarak gerçekleştirilen bu çalışmayla Eskişehir il merkezinde resmi özel eğitim kurumlarında eğitim gören gelişim geriliği olan çocukların ailelerine ulaşarak, ailelerin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri ve bu özelliklerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin demografik özellikleri nedir?
2. Gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin hanede yaşayan kişi sayıları;
 - a. Kurumlara göre nasıl farklılaşmaktadır?
 - b. Hane geliri ile nasıl bir ilişki göstermektedir?
 - c. Anne-babanın eğitim durumu ile nasıl bir ilişki göstermektedir?
 - d. Hane tipi, anne-babanın eğitim durumu ve hane geliri ile nasıl bir ilişki göstermektedir?
3. Ailelerin yaşam alanlarının özellikleri nedir?

2. YÖNTEM

Araştırma, durum saptamaya dönük betimsel bir çalışmadır. Araştırmada veriler anket yoluyla toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anketin kapsamlı olması, açık uçlu sorular da içermesi ve çalışma grubunu oluşturan anne-babaların genellikle ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olmaları nedeniyle anket anne-babalarla birebir görüşülerek uygulanmıştır. Bu makalede “Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Aile Özelliklerinin ve Yaşadıklarının Betimlenmesi” (Cavkaytar, Batu, Kartal, Çetin ve Güllüpinar, 2004) adlı araştırma projesinde elde edilen verilerin bir bölümüne yer verilmiştir. Makalede sadece birbirleriyle ilişkili bulunan sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler çözümlenmiş ve raporlaştırılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu çalışma 2002-2003 öğretim yılında Eskişehir il merkezinde resmi özel eğitim kurumlarına devam eden ve gelişim geriliği olan çocukların anne-babalarıyla gerçekleşmiştir. Bu kurumlara devam eden öğrencilerin ailelerinin tamamı araştırma grubunu oluşturmaktadır.

Eskişehir ili merkezinde gelişim geriliği olanlara eğitim hizmeti sunan kurumlar üç başlıkta toplanabilir. Bunlardan biri, Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü Gelişimsel Yetersizlik Uygulama Birimidir. Verilerin toplandığı 2002-2003 öğretim yılında, bu birimde bireysel eğitime ve grup eğitimine devam eden 70 öğrenci bulunmaktaydı. Diğerleri ise Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Uluönder Eğitim ve Uygulama Okulu ve İş Eğitim Merkezi ile Avukat Lütfi Ergökmen İlköğretim Okulu ve Mesleki Eğitim Merkezidir. Bu okullarda ise, tamamı grup eğitimine devam eden hafif ve orta derecede gelişim geriliği olan 200 öğrenci bulunmaktaydı. Gelişim geriliği olan çocuklara eğitim ve rehabilitasyon hizmeti sunan diğer kurumlar ise Eskişehir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne bağlı özel rehabilitasyon merkezleridir. Bu merkezler özel kuruluşlar olduğundan ve çoğunlukla destek hizmetler sunduklarından araştırma kapsamına dahil edilmemişlerdir.

Araştırmaya katılan 143 cevaplayıcının %87'si kadın, %13'ü erkeklerden oluşmaktadır. Cevaplayıcıların yaşları 24-57 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 39'dur. Cevaplayıcıların çocuklarının 67'si (% 46,85) ilköğretim okuluna, 48'i (%33,56) üniversite birimine, 28'i ise (%19,58) eğitim uygulama okuluna devam etmektedir.

Veriler ve Toplanması

Araştırmada gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin aile özelliklerine ilişkin bilgileri “Aile Özellikleri Belirleme Anketi” ile toplanmıştır.

Aile Özellikleri Belirleme Anketi

“Aile Özellikleri Belirleme Anketi” araştırmacılar tarafından araştırma amaçlarına hizmet edecek biçimde hazırlanmıştır. Aile Özellikleri Belirleme Anketi, 13 farklı konuda bilgi toplamaya yönelik toplam 68 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular hane bilgisi, göç, evlilik, sağlık, din, ev-içi iş bölümü, güç-otorite, eşya bilgisi, toplumsal iletişim ağı, alt-yapı, mülkiyet, siyaset ve boş zaman etkinlikleri konularından oluşmaktadır.

Anket soruları gelişim geriliği olan çocuğa sahip beş katılımcıya, anketörler tarafından uygulanarak pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anketörler ve araştırmacıların katılımıyla yapılan bir toplantıda pilot görüşme sonuçlarına göre anket gözden geçirilmiş, aksaklık görülen yerlerde gerekli görülen düzeltmelere gidilmiştir. Pilot görüşmeye katılan kişilerin anketleri araştırmaya dahil edilmemiştir.

Anket Uygulamalarının Gerçekleştirilmesi

Aile Özellikleri Belirleme Anketini yedi anketör yüz-yüze görüşme biçiminde gerçekleştirmiştir. Anketörlerden biri Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi, ikisi Sosyoloji Bölümü ikinci ve üçüncü sınıf öğrencisi ve dördü de Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü dördüncü sınıf öğrencisidir. Anket uygulaması başlamadan önce anketörlerle anketleri nasıl uygulayacakları konusunda bilgilendirici bir toplantı düzenlenmiş ve örnek uygulama yapılmıştır. Daha sonra her bir anketörün bir pilot uygulama yaparak deneyim kazanmaları sağlanmıştır.

Araştırma grubuna katılan üç kurumdaki 200 öğrenci ailesinin tamamına ulaşılmış ve bu çalışmaya katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Çalışmaya katılmak isteyen 143 anne ya da baba ile randevu esasına göre anket uygulaması yapılmıştır. Uygulamalar, katılımcıların uygun gördüğü yerlerde yapılmıştır. Bir kısmı okullarda, bir kısmı ise katılımcıların isteğine bağlı olarak katılımcıların evlerinde gerçekleştirilmiştir.

Anket uygulamalarının başında katılımcılara araştırmanın amacı ve uygulamanın ne şekilde gerçekleşeceği kısaca anlatılmış ve kendilerinin verdiği bilgilerin doğruluğunun araştırmanın geçerliliği açısından önemi vurgulanmıştır. Sorular katılımcılara önceden belirlenen şekliyle, hiçbir değişiklik yapılmadan sorulmuştur. Kapalı uçlu sorulara katılımcıların verdiği cevaplar form üzerine işaretlenmiş, açık uçlu soruların cevapları ise katılımcıların cevapladığı şekliyle anketör tarafından forma yazılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizi, frekans dağılımı alınarak tablolara işlenmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki ilişkilerin ve farklılıkların

belirlenebilmesi için değişken ölçeklerine göre Ki-Kare testi, çoklu varyans analizi ve korelasyon kullanılmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde araştırma amaçlarında belirtilen sorulara ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir. Bu makalede ailelerin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri arasında birbirleriyle ilişkili olan bulgular sunulmuştur. Buna göre ailelerin demografik özellikleri, cevaplayıcıların yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, hanede yaşayan kişi sayısı, meslek ve eğitim durumları, hane geliri, ev tipi, mekan genişliği, özel mekan dağılımı, ısınma, alt-yapı, kamu hizmetleri ve evin mülkiyeti kapsamında incelenmiştir. Sadece betimsel olarak elde edilen veriler için tablo verilmemiştir. Genel olarak tablolara değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği verilere de yer verilmiştir.

Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Demografik Özellikleri Nedir?

Araştırmaya katılan ve her üç kuruma çocuğu devam eden 143 cevaplayıcının yaş ortalaması 39,49'dur (sd. 7,44). Cevaplayıcıların %87,4'ü kadın, %12,6'sı erkektir. Araştırmaya katılan 143 cevaplayıcıdan %91,6'sı evli, %3,5'i dul, %3,5'i boşanmıştır. Üç kuruma çocukları devam eden 143 ailenin sahip oldukları çocuk sayısı ortalaması 2,08'dir. En çok iki çocuklu aileler görülmekte ve çocuk sayısı bir ile beş arasında değişmektedir.

Araştırmaya katılan 143 cevaplayıcının %47,6'sı ilkokul mezunu, %21'i lise mezunu, %10,5'i ortaokul mezunu, %7,7'si ise üniversite mezunudur. Cevaplayıcıların eşlerinin %41,7'si ilkokul mezunu, %20,5'i lise mezunu, %17,4'ü ortaokul mezunu ve %11,4'ü üniversite mezunudur. Araştırmaya katılan cevaplayıcıların %65,8'i ev kadını, %7,5'i emeklidir. Geri kalanlar ticaret, endüstri, hizmet, sağlık, güvenlik, eğitim ve tarım sektörlerine düşük oranlarda dağılmışlardır. Cevaplayıcıların aylık hane geliri ortalama 637,04 YTL'dir. Hanelerin aylık gelirleri 70 YTL ile 4.400 YTL arasında değişmektedir (standart sapma=539,55 YTL).

Ailelerden %87,4'ü anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile üyesidir. Buna karşılık %4,9'u iki neslin bir arada yaşadığı geniş ailelerden gelmektedir. Ailelerin %6,3'ü tek aile büyüğü ya da akrabaların yaşadığı parçalanmış geniş ailelerden, %1,4'ü ise tek ebeveynli parçalanmış çekirdek ailelerden oluşmaktadır.

Gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin hanede yaşayan kişi sayıları kurumlara göre nasıl farklılaşmaktadır?

Araştırmaya katılan ailelerin çocuklarının devam ettiği kurumlar çocukların özür tür ve derecelerine göre farklılaşmaktadır. Bu nedenle, farklı kurumlara devam

eden gelişim geriliği olan çocuğu olan ailelerin özelliklerinin farklı olup olmadığı da bu çalışmada incelenmiştir.

Hanede Yaşayan Kişi Sayıları

Araştırmanın gerçekleştirildiği üç kuruma devam eden gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin demografik özelliklerinden hane bilgisine ilişkin bulguları Tablo-1’de görülmektedir.

Tablo-1. Ailelerin demografik özelliklerinden hanede yaşayan kişi sayılarının kurumlara göre dağılımı

Kurumlar/Değerler	N	X	SS	Mod.	En Düş.	En Yük.
Üniversite Birimi	48	3,77	0,75	4	2	5
İlköğretim Okulu	67	4,24	0,81	4	2	7
Eğitim Uygulama Okulu	28	4,43	0,99	4	2	7
Toplam	143	4,12	0,86	4	2	7

Tablo-1’de görüldüğü gibi, 143 cevaplayıcının ailesinde yaşayan ortalama kişi sayısı 4,12’dir. En sık dört kişilik ailelere rastlanırken, en az iki kişilik, en çok yedi kişilik aileler görülmüştür. Kişi sayısı dağılımı açısından aileler oldukça homojen bir yapı göstermektedir (standart sapma=0,86). Hanede yaşayan kişi sayısının üç kuruma devam eden ailelere göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo-2’de verilmiştir.

Tablo-2. Hanede yaşayan kişi sayılarının kurumlara göre varyans analizi sonuçları

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Toplamı	F	P
Gruplararası	9,96	2	4,73		
Grupiçi	97,51	140	,69	6,79	,00
Toplam	106,97	124			

Tablo-2’de görüldüğü gibi, kurumlar arasında hanede yaşayan kişi sayıları açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır (sig=0,002, $\alpha=0,05$). Tablo-1’de görüldüğü gibi, hanede yaşayan kişi sayısının en az olduğu kurum üniversite birimi, kişi sayısının en fazla olduğu kurum ise, eğitim uygulama okuludur. Tukey analizi sonuçlarına göre, üniversite birimiyle eğitim uygulama okulu arasındaki hanede yaşayan kişi sayısı açısından anlamlı bir fark gözlenmektedir (p=0,003). Buna göre

çocuğu eğitim uygulama okuluna devam eden ailelerin hanede yaşayan kişi sayısı, çocuğu üniversite birimine devam edenlerden daha fazladır.

Hanede Yaşayan Kişi Sayılarının Hane Geliri İle Olan İlişkisi

Araştırmanın gerçekleştirildiği üç kuruma devam eden gelişim geriliği olan çocukların ailelerinin demografik özelliklerinden, cevaplayıcıların aylık hane gelirine ilişkin bulgular Tablo-3'de görülmektedir.

Tablo-3. Hane geliri

Kurumlar/Değerler	N	X	SS	Mod.	En Düş.	En Yük.
Üniversite Birimi	48	782,71	549,53	600	125	3500
İlköğretim Okulu	67	636,71	573,14	250	70	4400
Eğitim Uygulama Okulu	28	388,07	321,17	99	70	1000
Toplam	143	637,04	539,55	99	70	4400

Tablo-3'de görüldüğü gibi, araştırmaya üç kurumdan katılan ailelerin aylık hane geliri ortalama 637,04 YTL dir. Hanelerin aylık gelirleri 70 ile 4400 YTL arasında değişmektedir. Haneler aylık gelir dağılımı açısından heterojen bir yapı göstermektedir (standart sapma=539,55 YTL). Aylık hane gelirinin kurumlara göre nasıl farklılaştığı Tablo-4'deki varyans analizi sonuçlarında görülmektedir.

Tablo-4. Hane gelirinin kurumlara göre varyans analizi sonuçları

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Toplamı	F	P
Gruplararası	2754122	2	1377060,801		
Grupiçi	38001733	138	275374,878	5,001	,008
Toplam	4075855	140			

Tablo-4'de görüldüğü gibi kurumlar arasında hane geliri açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p=0,008$, $\alpha=0,05$). Tablo-3'de görüldüğü gibi kurumlar arasında gelir açısından üniversite birimiyle eğitim uygulama okuluna devam eden çocukları bulunan cevaplayıcılar arasında anlamlı farklılık gözlenmektedir ($p=0,005$, $\alpha=0,05$). Tukey analizi sonuçlarına göre, kurumlar arasında gelir düzeyi en yüksek olan grup üniversite birimine devam eden çocuğu olan, en düşük olan grup ise, eğitim uygulama okuluna devam eden çocuğu bulunan cevaplayıcılardır. İlköğretim okuluna devam eden çocuğu bulunan ailelerin hane geliri eğitim uygulama okulundaki ailelerden daha fazla olmakla birlikte, anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p=0,094$, $\alpha=0,05$).

Anne-Babanın Eğitim Durumlarının Kurumlara Göre Dağılımı ve Hanede Yaşayan Kişi Sayısı İle İlişkileri

Araştırmanın gerçekleştirildiği üç kuruma devam eden gelişim geriliği olan çocukların ailelerinin demografik özelliklerinden, cevaplayıcıların eğitim durumlarına ilişkin bulgular Tablo-5’de görülmektedir.

Tablo-5. Anne-babaların eğitim durumu

Değerler	N	X	SS	Mod.	En Düş.	En Yük.
Annenin Eğitim Yılı	143	6,89	3,58	5	0	22
Babanın Eğitim Yılı	132	8,02	3,56	5	0	15

Tablo-5’de görüldüğü gibi, üç kurumdan araştırmaya katılan annelerin eğitim yılı ortalaması 6,89 yıl (sd=3,58), babaların eğitim yılı ortalaması 8,02 yıldır (sd=3,56). Anneler arasında en sık tekrarlanan eğitim yılı beş yıldır (ilkokul mezunu), babalar arasında en sık tekrarlanan eğitim yılı sekiz yıldır (ortaokul mezunu). Anne ve babaların eğitim durumlarının çocuklarının devam ettiği kurumlara göre farklılaşp farklılaşmadığı Tablo-6’da görülmektedir.

Tablo-6. Anne ve babaların eğitim durumlarının kurumlara göre varyans analizi sonuçları

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	105,44	2	52,72		
Grupiçi	1714,77	140	12,24	4,30	,01
Toplam	1820,21	142			
Gruplararası	204,63	2	102,31		
Grupiçi	1460,29	129	11,32	9,03	,00
Toplam	1664,93	131			

Tablo-6’da görüldüğü gibi anne-babaların eğitim durumları, çocuklarının devam ettiği kurumlara göre anlamlı farklılık göstermektedir (anneler, $p=0,01$, $\alpha=0,05$; babalar, $p=0,00$, $\alpha=0,05$). Anne-babaların eğitim durumlarındaki farklılaşmaların hangi kurumlar arasında olduğuna ilişkin veriler Tablo-7’de görülmektedir.

Tablo-7. Anne-babaların eğitim durumlarının kurumlara göre hsd tukey analizi

	Tukey-HSD	Kurumlar	Ortalama Fark	Standart Hata	p
Annenin Eğitim Yılı	Üniversite Birimi	İlköğretim Okulu	1,53	0,66	0,05
	İlköğretim Okulu	Eğitim Uyg. Okulu	2,22*	0,83	0,02
		Üniversite Birimi	-1,53	0,66	0,05
	Eğitim Uyg. Okulu	Eğitim Uyg. Okulu	0,69	0,78	0,65
		Üniversite Birimi	-2,22*	0,83	0,02
			İlköğretim Okulu	-0,69	0,78
Babanın Eğitim Yılı	Üniversite Birimi	İlköğretim Okulu	2,28*	0,66	0,00
	İlköğretim Okulu	Eğitim Uyg. Okulu	3,21*	0,83	0,00
		Üniversite Birimi	-2,28*	0,66	0,00
	Eğitim Uyg. Okulu	Eğitim Uyg. Okulu	0,92	0,78	0,47
		Üniversite Birimi	-3,21*	0,83	0,00
			İlköğretim Okulu	-0,92	0,78

*p ≤ .05

Tablo-7’de görüldüğü gibi üniversite birimine çocuğu devam eden annelerin, eğitim yılları diğer kurumlardaki annelerden daha fazladır. Ancak anlamlı farklılık üniversite birimi ve eğitim uygulama okuluna devam eden çocukları bulunan annelerin eğitim yılları arasında görülmektedir ($p=0.02$, $\alpha=0,05$). Buna karşılık ilköğretim okuluna devam eden çocukları bulunan annelerin eğitim yılı, eğitim uygulama okulundaki annelerden fazla olmasına rağmen, bu farklılık anlamlılık taşımamaktadır ($p=0,659$, $\alpha=0,05$). Babaların eğitim yılları kurumlara göre karşılaştırıldığında, üniversite birimine devam eden çocukları bulunan babaların eğitim yılları ilköğretim okulunda ($p=0,00$, $\alpha=0,05$) ve eğitim uygulama okulunda ($p=0.001$, $\alpha=0.05$) çocukları bulunan babalardan daha fazladır ve anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Çocukları ilköğretim okulundaki babaların eğitim durumu çocukları eğitim uygulama okulundaki babalardan daha yüksek görünmekle birlikte, bu durum anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p=0,47$, $\alpha=0,05$). Kurumlara göre hanede yaşayan kişi sayıları ile anne ve babaların eğitim durumları arasında ilişki olup olmadığı Tablo-8’de görülmektedir.

Tablo-8. Anne-babanın eğitim durumu ile hane yaşayan kişi sayısının kurumlara göre ilişkileri

	Üniversite Birimi	İlköğretim Okulu	Eğitim Uygulama Okulu	Genel
Anne eğitimi ile Baba eğitimi	r=0.729** p=0.000 n=63	r=0.610** p=0.000 n=43	r=0.257 p=0.206 n=26	r=0.654** p=0.000 n=132
Anne eğitim ile Hanede yaşayan kişi sayısı	r=-0.206 p=0.094 n=67	r=-0.172 p=0.242 n=48	r=-0.672** p=0.000 n=28	r=-0.340** p=0.000 n=143
Baba eğitimi ile Hanede yaşayan kişi sayısı	r=-0.405** p=0.001 n=63	r=0.104 p=0.507 n=43	r=0.119 p=0.564 n=26	r=-0.258** p=0.003 n=132

**p ≤ .01 (çift yönlü)

Tablo-8'de görüldüğü gibi genel olarak anne ve babaların eğitim düzeylerinde olumlu yönde ve doğru orantılı olarak artan orta şiddette anlamlı ilişkiler gözlenmektedir ($r=0.654$, $p=0.000$, $n=132$, $\alpha=0.01$). Buna göre, babaların eğitim düzeyi annelerden daha yüksektir ve babaların eğitim düzeyleri arttıkça annelerin de artmaktadır. Kurumlara göre dağılımlar incelendiğinde, üniversite biriminde ($r=0.610$, $p=0.000$, $n=43$, $\alpha=0.01$) ve ilköğretim okulunda çocukları bulunan ($r=0.729$, $p=0.000$, $n=63$, $\alpha=0.01$) babaların eğitim düzeyleri annelerin eğitim düzeyleriyle anlamlı biçimde orta şiddette ilişkilidir, ancak Eğitim Uygulama Okulunda çocuğu bulunan babalarla herhangi anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamaktadır.

Benzer biçimde Tablo-8 incelendiğinde, genel olarak hem anne hem de babaların eğitim düzeyleri ile hanede yaşayan kişi sayıları anlamlı düzeyde ilişkilidir. Buna göre, genelde annelerin eğitim düzeyleri ile hanede yaşayan kişi sayıları arasında olumsuz yönde ters orantılı, orta şiddette bir ilişki gözlenirken ($r=-0.340$, $p=0.000$, $n=143$, $\alpha=0.01$), babaların eğitim düzeyi ile hanede yaşayan kişi sayısı arasında ters orantılı, olumsuz zayıf bir ilişki gözlenmektedir ($r=-0.258$, $p=0.003$, $n=132$, $\alpha=0.01$).

Kurumlara göre dağılım incelendiğinde, çocukları üniversite birimine devam eden anne ve babaların eğitim düzeylerinin hanede yaşayan kişi sayıları ile anlamlı ilişkileri bulunamamasına rağmen, çocukları İlköğretim okuluna devam eden babaların ($r=-0.405$, $p=0.001$, $n=63$, $\alpha=0.01$), Eğitim Uygulama Okulunda ise, çocukları bu kuruma devam eden annelerin eğitim düzeyleri olumsuz yönde, ters orantılı ve orta şiddette ilişkiler bulunmaktadır ($r=-0.672$, $p=0.000$, $n=28$, $\alpha=0.01$).

Bu sonuçlara göre, çocukları İlköğretim okulundan eğitim alan, eğitim düzeyleri daha düşük olan babaların hanelerinde daha fazla kişi yaşarken, çocukları İlköğretim okulundan eğitim alan ve eğitim düzeyleri daha düşük olan annelerin hanelerinde, daha fazla kişi yaşamaktadır.

Hane Tipi İle Anne-Babanın Eğitim Durumu, Hane Geliri Ve Hanede Yaşayan Kişi Sayıları Arasındaki İlişkiler

Araştırmanın gerçekleştirildiği üç kuruma devam eden çocukların ailelerinin demografik özelliklerinden, hane tiplerine ilişkin bulgular Tablo 9'da görülmektedir.

Tablo-9. Ailelerin demografik özelliklerinden hane tipleri

Hane Tipi/Kurumlar	İlköğretim Okulu		Üniversite Eğitim Birimi		Eğitim Uygulama Okulu		Genel	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Çekirdek Aile	61	91,0	40	83,3	24	85,7	125	87,4
Parçalanmış Çekirdek Aile	-	-	1	2,1	1	3,6	2	1,4
Geniş Aile	4	6	-	-	3	10,7	7	4,9
Parçalanmış Geniş Aile	2	3	7	14,6	-	-	9	6,3
Toplam	67	100	48	100	28	100	143	100

Araştırmaya katılan 143 cevaplayıcı ailenin, %87,4'ü anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerdir. Ailelerin %4,9 iki neslin bir arada yaşadığı geniş ailelerden oluşmaktadır. Ailelerin %6,3'ü tek aile büyüğü ya da akrabasının yaşadığı parçalanmış geniş aileden oluşmaktadır. %1,4'ü ise tek ebeveynli parçalanmış çekirdek ailedir.

Cevaplayıcıların hane tipleri ile annelerin eğitim durumu ($\text{sig}=0,000$, $\alpha=0,05$), babaların eğitim durumu ($\text{sig}=0,017$, $\alpha=0,05$), ve hanede yaşayan kişi sayıları ($\text{sig}=0,000$, $\alpha=0,05$) arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Ancak hane gelirinin hane tipine göre bir farklılık oluşturmadığı gözlenmiştir ($\text{sig}=0,486$, $\alpha=0,05$). Hane tipi ile anne-babanın eğitim durumu, hane geliri ve hanede yaşayan kişi sayıları arasındaki ilişkilere ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo-10'da görülmektedir.

Hane tipine göre annelerin ($p=0,000$, $\alpha=0,05$) ve babaların ($p=0,017$, $\alpha=0,05$) eğitim yılları ile hanede yaşayan kişi sayıları ($p=0,000$, $\alpha=0,05$) arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Buna karşın, hane tipi ile hane geliri arasında fark bulunamamıştır ($p=0,486$, $\alpha=0,05$).

Tablo-10. Hane tipi ile anne-babanın eğitim durumu, hane geliri ve hanede yaşayan kişi sayıları arasındaki ilişkiler

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Annenin Eğitimi	Gruplararası	229,92	3	76,64	6,699	0,000*
	Grupiçi	1590,28	139	11,44		
	Toplam	1820,21	142			
Babanın Eğitimi	Gruplararası	101,65	2	50,82	4,194	0,017*
	Grupiçi	1563,27	129	12,11		
	Toplam	1664,93	131			
Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Gruplararası	27,83	3	9,279	16,29	0,000*
	Grupiçi	79,14	139	0,569		
	Toplam	106,97	142			
Hane Geliri	Gruplararası	716601,8	3	238867,26	0,817	0,486
	Grupiçi	4003925	137	292257,32		
	Toplam	4075585	140			

*p ≤ .05

Yapılan Tukey analizi sonuçlarına göre, annenin eğitim yılı çekirdek ailelerle parçalanmış çekirdek aileler arasında olumsuz yönde ($p=0,006$, $\alpha=0,05$), geniş ailelerle olumlu yönde ($p=0,026$, $\alpha=0,05$) farklılık gösterirken, parçalanmış geniş aile ile anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p=0,866$, $\alpha=0,05$). Buna göre çekirdek aile tipindeki annelerin eğitim yılları, parçalanmış çekirdek ailedeki annelerin eğitim yıllarından daha az, ancak geniş ailedeki annelerden daha fazladır. Bunun yanı sıra, parçalanmış çekirdek ailelerdeki annelerin eğitim yılları diğer aile tiplerindeki annelerden anlamlı bir biçimde artış göstermektedir.

Ailelerin Yaşam Alanlarının Özellikleri Nedir?

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların %28,1'i kendi evlerinde, %26'sı kirada, %20,4'ü ise akrabalarının evinde oturmaktadır. Cevaplayıcıların kalan %25,5'i bu soruyu yanıtlamamıştır. Cevaplayıcıların ailelerinin oturdukları evlerin yapısı incelendiğinde, %58'i apartman dairesinde, %37,1'i müstakil evde, %4,9'u ise bahçeli-tek katlı gecekonduda yaşamaktadırlar. Ailelerin yaşadıkları mekanların genişliği, ortalama 3,43 odadır. En sık dört odalı mekanlara rastlanmaktadır (3 oda+1 salon). Oda sayıları iki (1 oda+1 salon) ile beş (4 oda+1 salon) arasında değişmektedir. Cevaplayıcıların %66,4'ünün evinde, hem ebeveynlerin hem de

çocukların ayrı yatak odaları vardır. %24,5'inde sadece ebeveynlerin ayrı yatak odaları bulunmakta, çocukların ayrı yatak odası bulunmamaktadır. %9,1'inin ise, ne ebeveynlerin ne de çocukların ayrı yatak odaları bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan cevaplayıcıların %48,3'ü soba ile ısınmakta, %35,0'ı doğal gazlı merkezi sistemle ısınmakta, %13,3'ü ise kömürlü merkezi sistemle ısınmaktadır. Cevaplayıcıların kalan %3,7'si bu soruyu yanıtlamamıştır. Cevaplayıcıların oturdukları semtlerdeki alt-yapı hizmetlerinin tamamının verildiğini belirtmektedir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışma Eskişehir il merkezinde bulunan üç resmi özel eğitim kurumunda eğitim gören öğrencilerin, çalışmaya gönüllü olarak katılan anne babalarıyla sınırlıdır. Ayrıca, araştırma gelişim geriliği olan çocuğa sahip ailelerin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri içinden istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunan özellikleriyle sınırlıdır. Sonuçlar bu sınırlılıklar içinde tartışılmıştır.

DİE istatistiklerine göre (2005) Türkiye'de istenen çocuk sayısı her aile için ortalama 2,5'tir, araştırmaya katılan ailelerin de genellikle 2-3 çocuklu ailelerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum Türkiye ortalamasını yansıtmaktadır. Ailelerin kurumlara göre dağılımları incelendiğinde, hanede yaşayan kişi sayıları, hane geliri, anne-baba eğitimleri ve yaşanan mekan açısından anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, çocukları üniversite birimine devam eden ailelerde hanede yaşayan kişi sayısı, çocukları ilköğretim okulu ve eğitim uygulama okuluna devam eden ailelere göre daha azdır. En kalabalık ailelerin ise çocukları eğitim uygulama okuluna devam eden aileler olduğu görülmüştür. Bu durum, çocukları üniversite birimine devam eden ailelerin genellikle az çocuklu olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Bunun yanı sıra, çocukları üniversite biriminden eğitim alan ailelerin hane gelirlerinin, çocukları eğitim uygulama okulundan eğitim alan ailelerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak, genel olarak, hanede yaşayan kişi sayılarının hane geliri ile anlamlı farklılık göstermediği gözlenmiştir. Dolayısıyla, bu durum ailelerin gelir düzeylerini dikkate alarak çocuk sahibi olma yolunu tercih etmediklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Örneğin, çocuğu üniversite biriminden eğitim alan ailelerde hane geliri yüksek olmasına rağmen, hanede yaşayan kişi sayısının daha az, çocukları eğitim uygulama okulundan eğitim alan ailelerin hane gelirleri düşük olmasına rağmen hanede yaşayan kişi sayısı fazladır.

DİE (2005) verilerine göre Türkiye'de babaların aldıkları eğitim yılları (ortalama 7,01 yıl) annelere göre (ortalama 4,96 yıl) daha fazladır. Sucuoğlu (1991) tarafından yapılan çalışmada da annelerin genellikle okur yazar olmayan ve ilkokul mezunu oldukları, babaların ise ilk ve ortaokul (8 yıllık temel eğitim) mezunu

oldukları görülmüştür. Bu araştırma sonuçlarına göre de babaların aldıkları eğitim yılları annelerden daha fazladır. Anne-babaların aldıkları eğitim yılları kurumlara göre anlamlı fark göstermektedir. Buna göre, çocukları üniversite birimine devam eden annelerin aldıkları eğitim yılları, çocukları eğitim uygulama okulundan eğitim alan annelerin aldıkları eğitim yıllarından daha fazladır. Babaların aldıkları eğitim yılları ise, üniversite birimi lehine diğer kurumlardan daha fazladır. Hane tipleri ile alınan eğitim yılları karşılaştırıldığında, hane tiplerinin annelerin aldıkları eğitim yıllarına göre anlamlı fark oluşturduğu, ancak, babaların aldıkları eğitim yıllarına göre fark oluşturmadığı görülmektedir. Bulunan farklılıkların ise, çekirdek aileler lehine olduğu görülmektedir. Cevaplayıcılar arasında, çekirdek ailelerdeki annelerin aldıkları eğitim yılları, diğer aile tiplerinden daha yüksektir.

Yukarıda belirtilen farklılıkların yanı sıra, cevaplayıcıların yaşadıkları mekan genişlikleri de kurumlara göre farklılaşmaktadır. Buna göre en geniş mekanlar, üniversite birimindeki aileler arasında gözlenirken, en dar mekanlar eğitim uygulama okulundaki aileler arasındadır. Ancak, özel mekan dağılımı, ısınma olanakları ve mülkiyet, kurumlara göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Bu sonuçlar sosyo-ekonomik ve demografik özellikler açısından çocukları üniversite biriminden eğitim alan ailelerin, çocukları diğer kurumlara devam eden ailelere göre daha avantajlı konumda olduğunu, çocukları eğitim uygulama okulundan eğitim alan ailelerin ise, bu açıdan en dezavantajlı durumda olduklarını göstermektedir. Bütün bunların yanı sıra, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek, az sayıda kişinin yaşadığı, anne-baba eğitimlerinin göreceli olarak daha fazla olduğu ailelerin çocuklarını genellikle üniversite birimine yönlendirdikleri sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Üniversitesi (2005). Gelişimsel Yetersizlik Uygulama Birimi <http://www.eae.anadolu.edu.tr/top.htm> (erişim tarihi 5 Ocak 2005).
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Türkiye Özürlüler Araştırması Geçici Sonuçları, (2003). http://www.ozida.gov.tr/tr_files/index.htm (erişim tarihi 15 Mart 2004).
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N., Güneysu S. (1991). 4-12 yaşları arasında 6100 çocukta örselenme durumları ile ilgili bir inceleme. E. Konanç, İ Gürkaynak, A. Egemen (Ed.) Çocuk İstismarı ve İhmali. Ankara: Gözlem ofset.45-55.

- DİE (2002) Eskişehir İli Özürlülerle İlgili İstatistikler.
- DİE (2005) Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri: Nüfus ve Demografi, <http://nkg.die.gov.tr/goster.asp?aile=1> (erişim tarihi 5 Ocak 2005).
- DİE (2006) 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_Kesin1.htm (erişim tarihi 5 Nisan 2006).
- Eripek, S. (2005). *Zeka Geriliği*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ferguson, Philip M. (2002) A place in the family: an historical interpretation of research on parental reactions to having child with a disability. *Journal of Special Education*. 36, 3: 124.
- Gargiulo, R. M. (1985). *Working With Parents Of Exceptional Children*. Boston: Houghton Mifflin Ca.
- Hallahan, D.P. & J.M. Kaufman. (1997). *Exceptional Learners*. Seventh Ed., Boston: Allyn Bacon.
- Kurt, O. (2001). Zihin özürlü çocuk annelerinin aile özelliklerine ilişkin algılamaları ile çeşitli ailesel değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- MEB (2006) 2004/ 2005 Öğretim Yılı Özel Eğitim Okul Ve Kurumları Sayısal Genel Sonuç Tablosu. http://orgm.meb.gov.tr/Istatistikler/2004_2005genelsonuctablo.doc (erişim tarihi 5 Nisan 2006).
- MEB Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Karar Sayısı: KHK/573, Resmi Gazete 23911: 6 Haziran 1997.
- MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, Resmi Gazete 23937: 18 Ocak 2000.
- Öner, U., Sucuoğlu, B. (1994). Zihinsel özürlü çocukların istismarı. *Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi*, 2(4), 316-328.
- Schulz, Jane B. (1987). *Parents and Professionals Special Education*. USA: Allyn and Bacon, Inc.
- SHÇEK. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (2828 S.K.) *Resmi Gazete*. 27 Mayıs 1983.
- Sucuoğlu, B. (1991). Anne babaların özel eğitim okullarını algılama biçimleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Sucuoğlu, B., Küçükler, S. ve Kanık N. (1994). *Anne babaların özürli çocuklarının eğitimine katılmaları*. 1. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri. Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları, 318-331.
- Sucuoğlu, Bülbin. (1997) Özürli çocukların aileleriyle yapılan çalışmalar *Farklılıkla Yaşamak: Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği* (Yayına hazırlayan, A. Nuray Karancı) Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 35-56.
- Turnbull, A. P., P. Barber, G. M. Kerns, S. K.Behr (1995). The family of children and youth with exceptionalities. *Special Education and Student Disability* Ed. Meyen, E.L. & T.M. Skrtic (4th ed.). Denver: Love